



Van den Bercken, W. (2014(1),2018(4)). *Geloven tegen beter weten in*. Uitgeverij Balans, Amsterdam. 160 blz. (klein formaat)

Van den Bercken, W. (2020). *Uit sterrenstof gemaakt. Moderne kosmologie en het religieuze wereldbeeld*. KokBoekencentrum, Utrecht. 133 blz.



Recensent: Marc Bittremieux  
Augustus 2021

Voor de bespreking<sup>1</sup> nemen we beide boeken samen. 'Uit sterrenstof gemaakt' is op een moeilijker niveau geschreven, maar haakt vanuit een kosmologisch-wetenschappelijke benadering in op het eerste boek.

Wil van den Bercken, historicus en emeritus hoogleraar Russisch christendom, heeft meerdere boeken rond religieus functioneren op zijn naam. In de jaren zestig van de vorige eeuw heeft hij filosofie en theologie gestudeerd in de orde van de Franciscanen.

## Geloven tegen beter weten in

Op de kaft van 'Geloven tegen beter weten in' lezen we:

*Hoe kan je in deze moderne tijd nog in God geloven? Wat heeft het christendom de mens dezer dagen nog te bieden? Tegen welk aspect van het christendom strijdt het atheïsme?*

*Op onconventionele wijze gaat Wil van den Bercken op zoek naar antwoorden op deze wezenlijke vragen en laat daarbij niet na om prominente woordvoerders van het atheïsme het woord te geven. In 'Geloven tegen beter weten in' laat van den Bercken zien hoe geloof en twijfel samen kunnen gaan in een christelijke levensovertuiging.*

*Dit boek ontving in 2015 de prijs voor beste theologische boek van het jaar (in Nederland, MB). Uit het juryrapport: 'De auteur getuigt van een doorleefde visie op het christendom en bedrijft op een sympathieke en intelligente manier apologetiek. Zijn betoog is ingebed in smaakvolle verwijzingen naar de literatuur en gaat op genuanceerde wijze in op het debat tussen theologie en natuurwetenschap. Christelijk jargon laat hij achterwege. Een fijngevoelig en origineel boek.*

Uit andere beschrijvingen<sup>2</sup> neem ik over:

*Van den Bercken stelt dat wetenschappers met een rationele en natuurwetenschappelijke kritiek op het geloof voorbijgaan aan de menselijke existentiële ervaring. Geloven is volgens hem geen rationele aangelegenheid, want de mens wordt in zijn denken en doen door veel meer dan zuiver rationele factoren geleid.*

*Ook gelovigen moeten zich intellectueel kunnen verantwoorden voor hun levensbeschouwing, maar geloof is niet de uitkomst van logische redenering, het is een religieuze invulling van menselijke grondervaringen. Dit boek is een verdediging van het godsgeloof tegen het vermeende beter weten van het atheïsme.*

<sup>1</sup> De getallen tussen haakjes verwijzen naar de bladzijde in het boek.

<sup>2</sup> [www.bol.com](http://www.bol.com) en [www.uitgeverijbalans.nl](http://www.uitgeverijbalans.nl)

Deze omschrijving is een goede typering van dit origineel boek. Het is een – naar zijn eigen woorden – geobjectiveerde persoonlijke geloofsverantwoording van een kritische christen, in het licht van de uitdaging van het atheïsme. In een vijftal hoofdstukken geeft de auteur originele antwoorden: 1) Het niet-intellectuele karakter van het evangelie; 2) Het niet-rationele karakter van de Bijbelse ethiek; 3) Existentiële grondslagen van het geloof; 4) Ambivalente sentimenten in geloof en 5) De atheïstische uitdaging.

In de eerste twee hoofdstukken wordt op een onconventionele wijze een beschrijving gegeven van de christelijke geloofsinhoud. Meermaals positioneert de auteur zich tegenover 'de atheïsten': 'zij reageren vooral op een letterlijke interpretatie van de Bijbel, en willen vaak niet weten van moderne exegese die oude teksten interpreteert met verdiscontering van het toenmalige heersende wereldbeeld en de culturele context. (27)

Vervolgens, in hoofdstuk 3, gaat de auteur in op de existentiële grondervaringen van de mens die tot godsgeloof kunnen leiden, namelijk het besef van geschapenheid, het besef van ethische onafheid, de ervaring van het kwaad en de hoop op zinvolheid van het leven. (10) Zoals in meerdere recente levensbeschouwelijke boeken wordt ook hier naast de verstandelijke kenvermogens van de mens ook het gevoel als ervaringsvermogen geplaatst. Van den Bercken voelt het leven aan als 'niet een gril van de kosmische evolutie'. (47) *"Mijn religieus geloof"* schrijft hij, *"komt juist voort uit ongeloof in de doelloosheid van de wereld"*. (48) Opmerkelijk is het standpunt van de auteur over de vraag 'Is de mens van nature goed?': *'... Holocaust ... Russische Goelag ... Dan veranderen nette burgers in beulen, collaborateurs en, de meesten, in wegwijkers. Ik zou met de humanisten willen geloven in de natuurlijke goedheid van de mens, maar de historische feiten weerspreken dat. Daarbij gaat het niet alleen om extreme situaties met monsterachtige slechtheid, maar om de banaliteit van het kwaad in het alledaagse leven en het subtiele egoïsme dat de mens permanent ontplooit ten koste van anderen in zijn natuurlijke overlevingsdrang.'* (55) Tegenover de humanisten – die geloven in een leven vóór de dood, een standpunt waar hijzelf als christen geen probleem mee heeft – stelt hij enerzijds een tekort: humanisten in hun materialistische wereldbeschouwing hebben weinig sympathie voor de 'losers' (63), voor de *'goddelijke bestemming van de mens'* (38), én anderzijds een ambivalentie van het geluk: *'Historisch gezien is het geluk van de mens niet zijn eigen verdienste, want het is mede gebouwd op onrecht in het verleden. Geluk gebaseerd op leed is een essentieel gegeven van de menselijk evolutie. (...) Wij staan niet alleen op elkaars schouders maar ook op elkaars graven.'* (70)

In het volgende hoofdstuk bespreekt de auteur ambivalente sentimenten in het geloof. Ik geef er enkele weer. *'Geloof is weliswaar een persoonlijke keuze, maar geen individuele aangelegenheid.'* (87) *Andere curieuze zaken in de katholieke kerk zijn de klerikale rangordes met bijpassende klederdrachten'*. (89) *'Zonder het conservatisme van de kerk zou er überhaupt niet meer gesproken worden van het christendom. (...) De kerk moet provoceren door haar onwereldse religie en niet een belichaming worden van modieuze geestelijke stromingen'*. (91-92) *'De idee van een hiernamaals is een groter rationeel probleem dan de godsidee zelf'*. (102)

In het laatste, vijfde, hoofdstuk gaat de auteur uitgebreid in op de 'atheïstische uitdaging'.. Hij onderscheidt drie soorten atheïsme (waarbij hij het 'ietsisme' en het 'religieus atheïsme' buiten beschouwing laat): het intellectuele atheïsme, dat overloopt in religieus neutralisme of agnosticisme, het onberedeneerde atheïsme of 'nietsisme' en het beredeneerde categorische atheïsme. Vooral het laatste, het hedendaagse wetenschappelijk atheïsme krijgt uitvoering aandacht met de nodige kritiek erop. Dat dit atheïsme als belangrijke kritiek op het geloof aangeeft dat het geloof niet rationeel is, antwoordt hij met te wijzen op de reductie door het atheïsme van de mens tot een rationeel wezen, waardoor dit atheïsme het merendeel van de gedragingen, gevoelens en gedachten van de mens amputeert waardoor het in strijd is met de complexiteit van

het leven. (119) Dit hoofdstuk eindigt met kritieken op het atheïsme aan het adres van verschillende auteurs, met bijzondere aandacht voor Dawkins.

'Bij wijze van conclusie', zo eindigt van den Bercken, schrijft hij dat een boek over geloof en ongelooft geen definitieve conclusie kan bevatten, want er is niets bewezen. God blijft een vraag, waarvoor men openstaat of niet. Het boek heeft willen uitdrukken dat het christelijk geloof een intellectuele en ethische uitdaging is aan de mens. Lezenswaardig omdat het je tijdens het lezen meermaals tot reflectie aanzet.

## Uit sterrenstof gemaakt

Het tweede boek is opgebouwd rond de vraag hoe godsgeloof en kosmologisch bewustzijn kunnen samengaan? Dit boek kan gelezen worden als een zesde hoofdstuk aansluitend bij het vorige boek. Het is enkele jaren later geschreven en dat het apart uitgegeven is, ligt wellicht ook aan de andere schrijfstijl. De auteur etaleert zijn grote belezenheid en de kennis van de kosmologische stappen doorheen de eeuwen. Hij weet bijzondere biografische gegevens van de vele kosmologen als achtergrond van zijn verhaal te integreren. Achteraan in het boek is een appendix toegevoegd met de 'astronomische getallen van het ontstaan van het heelal'. De auteur geeft aan dat met het lezen hiermee kan begonnen worden.

*Zo start de auteur zijn boek: Sinds ongeveer een eeuw weten wij dat de mens gemaakt is van sterrenstof: chemische basiselementen die ontstaan zijn door kernfusie in het binnenste van sterren die bij explosie van de ster in het heelal verspreid worden en op hun beurt bouwstenen worden van nieuwe sterren en planeten, en op onze planeet ook van leven en van de mens. De moderne kosmologie heeft aangetoond dat het universum verklaard kan worden uit zijn eigen wetten zonder beroep te doen op een religieuze scheppingsidee. (...) Maar dit heeft de vraag naar de zin van de mens in het op zich zinledige heelal niet overbodig gemaakt, maar eerder een nieuwe urgentie gegeven. (7)*

Startend met de nog godgelovige pioniers Copernicus, Galilei, Kepler en Newton via enkele seculariserende denkers in de 18<sup>de</sup> en 19<sup>de</sup> eeuw schetst van den Bercken twintigste-eeuwse kosmologen die de kosmos en zijn evolutie beschrijven zonder God. Maar dit hoeft niet te betekenen dat moderne heelalwetenschap en godsgeloof elkaar zouden uitsluiten. Na de vele biografische gegevens van al de 'moderne' kosmologen, die een goed beeld schetsen hoe tijdens de voorbije eeuwen het kosmologisch denken wijzigde, formuleert de auteur in een laatste, weliswaar kort hoofdstuk een proeve van antwoord op de verhouding 'kosmologische wetenschap en godsgeloof'.

Laat me uit dit slothoofdstuk enkele citaten ter illustratie van de gedachtegang weergeven. *'Kosmologie en religieus geloof zijn gescheiden zaken: voor God is geen plaats in de kosmos. Het heelal wordt geregeerd door de natuurwetten. (...) Maar God moet niet gezocht worden in de kosmische ruimte, want Hij heeft geen fysieke eigenschappen. God is niet in het heelal actief, maar in de hoofden van mensen, waar ook het verstand zit. Daar ontstaat de scheppingsgedachte. (...) En wie de gedachte aan een schepper niet redelijk vindt, moet erkennen dat zij niet onredelijker is dan de geboden alternatieven. Zij is even onmogelijk te bewijzen als de gedachte van een ongeschapen en eeuwig bestaand heelal of een multiversum met eindeloze cycli van oerknallen.'* (106) *'Dat God wetenschappelijk onbewijsbaar is, vinden de gelovigen ook'* (109). *'Laten we niet vergeten dat vrijwel alle grote wetenschappers uit het verleden, van Newton tot Einstein, gelovig waren'* (dixit R. Dijkgraaf). (110) *'Niet het geloof in een Schepper, maar de pseudo-wetenschappelijke opvatting van*

*het scheppingsverhaal is onverenigbaar met de kosmologie'. (110) 'God is niet in de natuur, maar de natuur is in God, een kosmos overstijgende alomvattendheid'. (111)*

Als conclusie van deze gedachtegang stelt de auteur dat zowel de kosmologen als de gelovigen hun kosmologische kijk naar elkaar toe moeten bijstellen: het scheppingsverhaal is geen wetenschappelijk verhaal én kosmologische gebeurtenissen zijn geen uiting van de 'wil van God'.

Ook dit boek is meer dan het lezen waard.

